

Kajala, Jani

Asianajajan puolustusvelvollisuus: tutkimus rikoksesta epäillyn ja syytetyn asianajajan puolustusvelvollisuuden sisällöstä ja rajoituksista rikosprosessin eri vaiheissa

Helsingin yliopisto 2024. XI + 189 sivua.

Lakimies
3-4/2024
s. 519-525

1. Tutkimuksesta ja sen rakenteesta

Tutkimuksen aihealue asianajajan puolustusvelvollisuudesta on sekä oikeustiedettä että käytännön oikeuselämää ajatellen merkittävä. Tutkittava aihepiiri on asianmukaisesti problematisoitu kysymyksenasettelun rakentuessa viiden tutkimuskysymyksen varaan (sivu 5). Tutkimusmenetelmänä on lainoppi. Tehtävänasettelu on kokonaisuudessaan arvioituna mielekäs. Tutkimuksessa asianajajan puolustusvelvollisuuden tarkastelu on kytketty nimenomaan rikosprosessin eri vaiheisiin, mikä tekee tutkimuksesta omaperäisen ja luo tutkimukselle myös väitöskirjan vaatimuksia ajatellen riittävän uutuusarvon.

Väitöskirja koostuu Johdanto ja yhteenveto -osasta, jonka laajuus on 164 tekstisivua, sekä kuudesta vertaisarvoidusta artikkelista, joiden laajuus on yhteensä 121 sivua. Eri kirjoitukset ovat selvästi sidoksissa toisiinsa, joten ne muodostavat koherentin kokonaisuuden. Käsikirjoitus on kokonaissivumäärältään järkevä. Artikkeleita edeltävä osio etenee luontevasti tehtäväasettelusta johtopäätöksiin, ja artikkeleista kaksi ensimmäistä käsittelee puolustusvelvollisuutta yleisemmin sekä asianajoa valmistelussa ja pääkäsittelyssä. Tämän jälkeen loput neljä artikkelia on järjestetty prosessin vaiheiden mukaan kronologisesti, mikä on ollut tässä, kuten usein muutoinkin prosessioikeudessa, toimiva ratkaisu.

* Virallisen vastaväittäjän, apulaisprofessori *Mika Launialan* Helsingin yliopiston oikeustieteelliselle tiedekunnalle antama 30.1.2024 päivätty lausunto vähäisin muutoksin.

2. Väitöstutkimuksen sijoittuminen oikeudenalaluokittelussa

Väitöskirja on, kuten jo edellä on todettu, prosessioikeudellinen tutkimus. Prosessioikeus on oikeudenalana laaja, ja sen piiriin luetaan esimerkiksi eri prosessilajien oikeudenkäyntimenettelyt (myös varsinaista oikeudenkäyntimenettelyä edeltävät ja sen jälkeiset vaiheet), insolvenssioikeus ja vaihtoehtoinen riidanratkaisu. Oikeudenkäyntimenettelyt voidaan jakaa oikeudenkäyntiin siviili-, rikos- ja hallintoasiassa. Väitöstutkimus koskee oikeudenkäyntiä rikosasioissa eli rikosprosessioikeutta.

Perinteisesti rikosprosessi on jaettu neljään eri vaiheeseen, jotka ovat esitutkinta, syyteharkinta, tuomitseminen ja täytäntöönpano. Tältä osin väittelijän tutkimuksen painopiste on esitutkinnassa ja oikeudenkäyntimenettelyssä. Tutkimuksessa oikeudenkäyntimenettely käsittää myös muutoksenhaun käräjäoikeuden ratkaisusta hovioikeuteen ja hovioikeuden ratkaisusta korkeimpaan oikeuteen. Väittelijän itsensä mukaan tarkastelun kohteena ovat erityisesti toimeksiannon vastaanottaminen, esitutkinta, vangitsemisoikeudenkäynti, puolustuksen valmistelu, puolustautuminen pääkäsittelyssä ja muutoksenhaku, mikä ilmenee myös itse toteutuksesta.

Prosessioikeuden sisällä on erityisaloja, jotka käsittelevät tiettyjä spesifejä kysymyksiä ja jotka muodostavat samalla oman tutkimusalansa. Esimerkkeinä voidaan mainita todistusoikeus, kansainvälinen prosessioikeus ja asianajajaoikeus. Nyt tarkastettavassa tutkimuksessa on kysymys viimeksi mainitusta eli asianajajaoikeudesta, johon luetaan ainakin asianajoa ja oikeusapua koskevat kysymykset. Tarkastettava väitöskirja ei siten ole yksin prosessioikeudellinen vaan tarkemmin yksilöitynä myös asianajajaoikeudellinen tutkimus.

Muista viimeisen kymmenen vuoden aikana tehdyistä asianajajaoikeudellisista väitöstutkimuksista voidaan mainita Matti Kunnaksen Asianajajan näkökulma lainkäyttöön (2013), Lasse Juhani Lehtisen Oikeusapulain mukaisen yksityisen avustajan oikeuksista ja velvollisuuksista (2014), Jukka Ahtisen Rikosasian vastaajaa avustavan asianajajan lojaalisuusvelvollisuus (2017) ja Markku Fredmanin Puolustajan rooli: rikoksesta epäillyn ja syytetyn avustajan roolin kehitys Suomessa 1980-luvulta nykypäivään (2018). Omalta osaltaan Kajalan väitöskirja täydentää merkittävästi aikaisempaa asianajajaoikeudellista tutkimusta.

3. Tutkimuksen ja aihealueen merkityksestä

Prosessioikeudellisten menettelyjen on perinteisesti ja aivan oikeinkin todettu olevan aineellisen oikeuden toteutumisen edellytys. Rikosprosessissa näin on eri-

tyisesti rikosasian asianomistajan näkökulmasta. Aineellinen rikosoikeus myös menettäisi vähitellen merkityksensä, ellei olisi olemassa menettelyä, jossa selvitetään ja ratkaistaan kysymys rikosoikeudellisesta vastuusta, määrätään rikoksesta aiheutuvat seuraamukset ja huolehditaan näin määrättyjen seuraamusten täytäntöönpanosta.

Rikosasian vastaajan näkökulmasta aineellisen ja menettelyllisen oikeuden väliseen suhteeseen kuuluu myös se, että menettelyllinen oikeus tarjoaa sellaiset keinot puolustautua, että perusteettomat vaatimukset voidaan todeta aiheettomiksi ja hylätä. Perusteettomien aineellisoikeudellisten syytösten torjumisessa kyse on rikoksesta epäillyn tai syytetyn puolustajana toimivan asianajajan ydintehtävästä, mikä korostaa erityisesti Kajalan väitöskirjan periaatteellista ja käytännöllistä merkitystä.

Prosessioikeudella ei kuitenkaan ole yksinomaan välineellistä arvoa, vaan sillä on myös itseisarvoa. Suomen perustuslain (731/1999) 21 §:n ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan perusteella voidaan todeta, että jokaisen oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin on itseisarvoinen perusoikeus ja myös itseisarvoinen ihmisoikeus. Väitöskirjan aiheen kannalta on olennaista muistaa, että oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin koskee myös – ja usein jopa erityisesti ja laajimmillaan – rikoksesta epäiltyä ja syytettyä.

Prosessuaaliset perus- ja ihmisoikeudet eivät kuitenkaan toteudu itsestään, eikä viranomaisilta tai poliittisilta päätöksentekijöiltä aina löydy niiden toteuttamiseksi riittävästi tahtoa. Siksi asianosaiset tarvitsevat jonkun, joka yksittäistapauksessa huolehtii heidänkin menettelyllisistä oikeuksistaan – tällainen taho on esimerkiksi rikoksesta epäillyn tai syytetyn puolustajana toimiva asianajaja, joka huolehtii päämiehensä prosessuaalisista perus- ja ihmisoikeuksista. Kajalan tutkimuksessa on siten myös selvä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen liittyvä kytkentä.

4. Tutkimuksen menetelmistä

Metodologisesti prosessioikeudellista tutkimusta tehdään nykyisin useista eri lähtökohdista. Lähestymistapoina esiintyvät ainakin lainoppi, empiirinen oikeustutkimus, oikeusvertailu, diskurssianalyttinen tutkimusote ja jotkin feminististen teorioiden lähtökohdat. Valtavirtana prosessioikeudellisessa tutkimuksessa on kuitenkin edelleenkin lainoppi. Lainoppi on myös Kajalan valinta tutkimuksensa menetelmäksi. Tutkimuksessa kohteena on voimassa oleva oikeus: sitä analysoimalla selvitetään, mitkä ovat asianajajan puolustusvelvollisuuteen vaikuttavat säännökset, mikä on säännösten keskinäinen suhde ja miten

säännöksiä tulisi tulkita eli miten asianajajan tulisi päämiestään avustaessaan voimassa olevan lainsäädännön mukaan toimia.

”Peruslainopista” vielä askel eteenpäin on kriittinen prosessioikeudellinen lainoppi. Kriittinen näkökulma ilmenee siten, että säännöksiä ja niiden perusteella noudatettavia käytäntöjä arvioidaan kriittisesti pyrkimyksenä kehittää voimassa olevaa sääntelyä, siitä tehtyjä tulkintoja ja siihen perustuvia käytäntöjä. Kriittinen tarkastelu tehdään erityisesti sen selvittämiseksi, miten sääntelyä, tulkintoja ja käytäntöjä tulisi muuttaa, jotta vallitsevaa oikeustilaa voitaisiin kehittää tarkoituksenmukaisemmaksi. Kajalan tutkimuksessa on selviä elementtejä myös kriittisestä prosessioikeudellisesta lainopista.

5. Lähteistö

Tutkimuksen kotimainen kirjallisuuslähteistö on sekä laadullisesti että määrällisesti hyvällä tasolla, eikä keskeisiä lähteitä vaikuta puuttuvan. Virallislähteet (myös ennakkopäätökset) näyttävät huomioidun kattavasti. Yksittäistapauksissa lähteitä käytettäessä merkityksellisimmän lähteen tunnistamisessa ei ole aina onnistuttu: esimerkiksi rikosprosessiketju-käsitteen esittäjäksi on viitattu vuonna 2021 julkaistun artikkelin kirjoittajaan (sivu 54), vaikka käsite on vakiintunut viimeistään vuosituhannen alussa. Lähteistön hankkimista on kuvattu (alkaen sivulta 38) osin hyvin yksityiskohtaisesti ikään kuin kyse olisi empiirisestä tutkimuksesta. Lainopillisessa tutkimuksessa tällainen on tarpeetonta ja rasittaa turhaan lukijaa, vaikka joku saattaakin kokea kuvauksen mielenkiintoiseksi.

Esitarkastuslausunnoissa kiinnitettiin huomiota ruotsalaisen oikeuskirjallisuuden niukkuuteen, minkä jälkeen tilanne on olennaisesti kohentunut tutkimuksen Johdanto ja yhteenveto -osan viimeisimmässä versiossa. Prosessioikeudellisessa tutkimuksessa on vahvat perinteet pohjoismaisen lähteistön käyttämisessä. Vaikka prosessioikeuden alalla pohjoismainen lainsäädäntöyhteistyö on ollut vähäistä, siitä huolimatta maiden oikeudenkäyntimenettelyt ovat hyvin samankaltaisia. Skandinaavisessa oikeuskirjallisuudessa puhutaankin pohjoismaisesta prosessioikeudesta ja näin tehdään erityisesti silloin, kun halutaan korostaa pohjoismaisten prosessilakien samankaltaisuutta. Syynä samankaltaisuudelle ovat muun muassa maiden historiallinen, kulttuurinen ja sosiaalinen yhteys sekä pohjoismaisten lainvalmistelijoiden taipumus etsiä sääntelymalleja ja oikeudellisia innovaatioita muissa Pohjoismaissa jo aikaisemmin omaksutuista ratkaisuista. Ilahduttavaa onkin ollut huomata, että Kajala pohjoismaista lähteistöä käyttämällä jatkaa omalta osaltaan myös tätä prosessioikeudellista tutkimustraditiota.

6. Artikkeliväitöskirja väitöskirjan muotona

Oikeustieteellinen väitöskirja on jo ainakin 20 vuoden ajan voinut monografian sijasta olla myös artikkeliväitöskirja, ja Kajalakin on päätenyt sellaisen kirjoittamaan. Artikkeliväitöskirjalle ei ole yhtenäistä standardia, ja toteutukset saattavat erota toisistaan hyvinkin paljon. Tiedekunnan ohjeistuksen mukaan artikkeliväitöskirja koostuu samaa ongelma-aluetta käsittelevistä tieteellisistä osajulkaisuista (tyypillisesti 3–5 osajulkaisua) ja niistä tehdystä yhteenvedosta. Vertailun vuoksi voidaan mainita, että Itä-Suomen yliopistossa oikeustieteellisessä väitöskirjassa artikkelien lukumäärä on vähintään kolme vertaisarvioitua artikkelia, joka mielletään välillä myös artikkeleiden optimi- tai enimmäismääräksi. Helsinki edellyttää väitöskirjalta artikkelien lisäksi yhteenvedo-osaa, Itä-Suomi puolestaan johdanto-osaa.

Artikkeliväitöskirjojen toteuttamisessa on kuitenkin omat ongelmansa. Oikeustieteelliset artikkelit ovat julkaisualustojen asettamista pituusrajoituksista johtuen pääsääntöisesti enimmillään 20-sivuisia. Jos kolmessa artikkelissa on yhteensä 60 sivua, niistä on hyvin hankalaa yhteenvedo- tai johdanto-osa kirjoittamalla muodostaa järkevä väitöskirjatutkimus. Artikkeliväitöskirjojen joukossa Kajalan ratkaisu sisällyttää väitöstutkimukseen kuusi artikkelia poikkeavaa valtavirrasta. Ratkaisu on kuitenkin ollut hyvä ja myötävaikuttanut siihen, että artikkeleihin on saatu, väitöstutkimukselle asetetut vaatimukset huomioiden, mahdutettua riittävä informaation sisältö eikä myöskään yhteenvedo-osan laajuus ole artikkeleihin suhteutettuna muodostunut ylimitoitetuksi.

7. Tutkimuksen laatu arvostelussa noudattavien kriteerien perusteella arvioituna

Väitöskirjan tutkimuksellinen omintakeisuus perustuu pitkälti siihen, että puolustajan velvollisuuksien tarkastelu on kytketty rikosprosessin eri vaiheisiin. Tutkimuksessa on esitetty jäsennetysti ja itsenäisesti argumentoiden, mitkä eri lakien säännökset ovat prosessin missäkin vaiheessa merkityksellisiä ja mikä on eri säännösten keskinäinen suhde sekä miten säännöksiä tulee tulkita. Tämän lisäksi tutkimuksessa on ainakin jossain määrin kehitetty myös tutkimuksen alan käsitteistöä. Väitöstilaisuudessa asiaa kysyttäessä väittelijä nosti tässä yhteydessä esiin käsitteet puolustusvelvollisuus, aggressiivinen asianajo ja pehmeä asianajo. Aika näyttää, miten väittelijän innovoimat käsitteet omaksutaan. Lainopin systematisoiva (ml. käsitteellistäminen) funktio sekä tulkintasuosituksia antavat

tehtävät huomioiden voidaan joka tapauksessa todeta, että käsikirjoitus sisältää uutta tieteellistä tietoa.

Tutkimuksen voi sanoa myös osoittavan kirjoittajan kykyä kriittiseen ajatteluun. Kriittisen prosessioikeudellisen lainopin pilkkahdusten lisäksi tämä näkyy erityisesti tulkintakannanottojen perustelemisessa. Kirjoittaja kriittisesti ja paikoin hyvinkin taitavasti keskusteluttaa aikaisemmin esitettyjä, toisistaan poikkeavia kannanottoja, minkä jälkeen hän esittää oman perustellun tulkin-tasuosituksensa.

Lähteistön laajuuden ja sen käyttötavan perusteella voidaan päätellä, että kirjoittajalla on oman tieteenalansa syvälinen tuntemus. Pohjoismaisen kirjallisuuden käyttäminen muun muassa argumentoinnin syventämiseksi on osa prosessioikeudellista tutkimustraditiota, ja pohjoismaisia lähteitä on siinä määrin, ettei niiden lukumäärän suhteen ole huomauttamista. Lainopista ja sen tehtävistä on johdannossa asianmukaiset esitykset, ja niiden merkitys oman tutkimuksen kannalta on myös konkretisoitu. Tutkimuksessa ei ole sellaisia puutteita, jotka ainakaan merkittävästi laskisivat sen tieteellistä vakuuttavuutta.

Tutkimuksessa esitetään asianmukaiset vastaukset tehtävänasettelussa esitettyihin kysymyksiin, joten tutkimus kyllä sisältää perusteltuja tuloksia. Jossain määrin kuitenkin jää epäselväksi, mikä on määrännyt asian käsittelyn ja tutkimustulosten esittämisen abstraktiotason. Esimerkiksi esitutkinnan osalta lähestymistapa olisi voinut olla analyyttisempi. Esitutkinnan eri vaiheet on sinänsä eritelty mutta avustajan velvollisuuksia ei kuitenkaan ole kytketty mitenkään selvästi esitutkinnan eri vaiheisiin. Avustajan esitutkinnassa käytettävissä olevista keinoista esimerkiksi loppulausunnon merkitystä on käsitelty niukasti.

Argumentointi on avointa ja dokumentointi huolellista, mistä on pääteltävissä, että tutkimus on tieteellisesti rehellinen. Tutkimuseettisten normien loukkaamisesta ei ole viitteitä. Tutkimuksen kieli on asianmukaista.

Oman arvioni jatkoksi siteeraan professori Laura Ervon 14.9.2023 päivättyä esitarkastuslausuntoa. Siteerausta käytän siksi, että siinä on jo tuossa vaiheessa osuvasti tiivistetty väitöstutkimuksen ansiot: ”Kirjoittajalla on uusi, tuore näkökulma ja hän käsittelee prosessioikeudellisesti keskeistä aihetta asiantuntevasti. Tutkimuksella on uutuusarvoa, siinä on saavutettu uusia tutkimustuloksia, jotka on esitetty selkeästi, kootusti ja johdonmukaisesti. Kirjoittaja on noudattanut tieteellisen tutkimuksen sääntöjä. Hän kykenee tekemään itsenäistä ja luotettavaa tutkimusta lainopin metodia käyttäen.”

8. Esitys tutkimuksen hyväksymisestä väitöskirjana

Kun väittelijä on nyt myös väitöstilaisuudessa puolustanut tutkimustaan ansiokkaasti, esitän Helsingin yliopiston oikeustieteelliselle tiedekunnalle, että oikeustieteen maisteri Jani Kajalan tutkimus Asianajajan puolustusvelvollisuus – Tutkimus rikoksesta epäillyn ja syytetyn asianajajan puolustusvelvollisuuden sisällöstä ja rajoituksista rikosprosessin eri vaiheissa hyväksyttäisiin yliopistolaisena väitöskirjana oikeustieteen tohtorin tutkintoa varten.

Mika Launiala